

Olga Tokarczuk

IZDAVAČ**buybook**

Radićeva 4, Sarajevo

Tel: + 387 33 550-495

Fax: + 387 33 550-496

redakcija@buybook.ba

www.buybook.ba

ZA IZDAVAČA

Damir Uzunović

Goran Samardžić

NASLOV IZVORNIKA

Opowiadania bzarne, Olga Tokarczuk

Copyright © Olga Tokarczuk, 2018

First published as Opowiadania Bzarne in Poland by Wydawnictwo Literackie,
Kraków in 2018

Copyright © za bosanski jezik Buybook, 2020.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati
u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja izdavača.

UREDNIKA

Lana Krstić

PREVOD S POLJSKOG

Milica Markić

LEKTURA

Vlasta Brajković

KOREKTURA

Buybook

LAYOUT

Boriša Gavrilović

DIZAJN NASLOVNICE

Boris Stapić

ŠTAMPA

Dobra knjiga, Sarajevo

Olga Tokarczuk

BIZARNE PRIČE

S poljskog prevela Milica Markić

Sarajevo, 2020.

Putnik

Jedan čovjek koji je za vrijeme dugog prekookeanskog noćnog leta sjedio pored mene, ispričao mi je sve o svojim strahovima iz djetinjstva. Imao je uvijek isti košmar, pa je vrištao i panično dozivao svoje roditelje.

Sve se dešavalo tokom dugih večeri – tiho su se spuštale kad još nije bilo televizijskih ekrana (u najbolju ruku, čuo se šum radija ili šuškanje očevih novina) – to vrijeme pogoduje čudnim mislima. Taj čovjek se sjećao da ga je, uprkos umirivanju roditelja, strah spopadao već pred večeru.

Tada mu je bilo možda tri-četiri godine. Živio je u mračnoj kući na obodu palanke, njegov otac je bio direktor škole, beskompromisan, čak pakostan, a majka je radila u apoteci, vječito u oblaku joda i kamfora. Imao je i stariju sestru, ali, za razliku od roditelja, ona nije pokušavala da mu pomogne. Naprotiv – već od podneva bi s neskrivenom i njemu neshvatljivom radošću počinjala da ga podsjeća na to da noć samo što nije. I kad odrasli nisu bili u blizini, hranila ga je pričama o vampirima, mrtvima koji ustaju iz grobova i svakojakim stvorenjima iz pakla. No, začudo, njene priče ga uopšte nisu plašile – nije znao za strah od uobičajeno strašnog, to ga uopšte nije užasavalo, kao da je mjesto za strah u njemu već bilo zauzeto, sve mogućnosti plašnje iscrpljene. Slušao je njen uzbuđeni glas i dramatični šapat kojim je

pokušavala da ga zastraši; slušao ju je i ništa nije osjećao, znajući da su njene priče ništavne spram pojave koju je viđao svake noći dok je ležao u krevetu. Kao već zreo čovjek, mogao je svojoj sestri da zahvali za to pelcovanje pričama, zato što mu je usadila određeni otpor prema svim strahovima ukorijenjenim u svijetu, tako da je u neku ruku izrastao u neustrašivog čovjeka.

Uzrok straha bio je neizreciv. Nije znao kako da ga nazove. Kad bi mu roditelji banuli u sobu da vide šta se dešava, šta to sanja, govorio je samo: “on”, “neko”, ili “taj”. Uvjeren u svemoć empirijskih dokaza, otac bi upalio svjetlo, pokazivao čošak iza ormara ili prostor pored vrata, ponavljajući: “Vidiš da ovdje nema niko-ga, nema ničega.” Majka je radila drugačije – privila bi ga uz sebe, obavijala svojim antiseptičkim apotekarskim mirisom i šaputala: “Tu sam, ne boj se, ništa se neće desiti.”

Ali on je bio premlad da bi ga zlo užasavalo. U suštini, ni o zlu ni o dobru još ništa nije znao. Premlad je bio da bi strepio za svoj život. Uostalom, postoje i gore stvari od smrti, od vampirskog sisanja krvi, od vukodlačkog kasapljenja. Djeca to najbolje znaju: samu smrt još i možeš da preživiš. Najgore je ono što se ponavlja: ritmično, ujednačeno, predvidljivo, neizbježno i bespomoćno – ono na šta nemaš uticaja, a što te steže svojim kliještima i odnosi sa sobom.

U svojoj sobi je, dakle, negdje između ormara i prozora vidio tamnu ljudsku priliku. Stajala je tamo i nije se micala. U crnoj mrlji koja je sigurno bila lice, iskrila se mala crvena tačka – vrh cigarete. Ovo lice pomaljalo se iz mraka s vremena na vrijeme, kad bi se žar cigarete rasplamsao. Otuda su blijede, umorne oči piljile u dijete, s nekim prijekorom. Progrušala čekinja na obrazima, lice izbrazdano, tanke usne kao salivene za uvlačenje dima. Stajao je tako nepomično, dok je ublijedjelo od straha dijete izvodilo svoje ubrzane odbrambene rituale – skrivalo glavu pod jorgan, rukama stezalo metalne okvire kreveta i bezglasno recitovalo molitvu Anđelu čuvaru, kojoj ga je naučila baka. Ali ni to nije pomagalo. Molitva je prerastala u vrisak i roditelji su dotrčavali u pomoć.

I tako je to trajalo neko vrijeme, dovoljno dugo da u djetetu posije nepovjerenje u noć. Ali pošto je sumrak uvijek smjenjivalo svitanje i širokogrudo razgriješavalo svakog mračnog stvora, dijete je raslo i zaboravljalo. Dan je samo krupnjao, donosio sa sobom sve više iznenađenja. Roditeljima je laknulo i uskoro su i zaboravili na dječije strahove koji su mučili njihovog sina. Spokojno su starili, s proljeća bi redovno provjetravali sve sobe. Taj čovjek je od djeteta izrastao u muškarca i bio je sve više ubijeđen u to da, ako štogod i potiče iz dječijeg doba – ne zavređuje veću pažnju. Zore i podneva brisali su sumrake i pomrčine iz njegovog sjećanja.

Tek nedavno – tako mi je ispričao – pošto je neosjetno već zakoračio u šezdesetu i jedne večeri se umoran vratio kući, otkrila mu se cijela istina. Pred spavanje je poželio da zapali cigaretu, pa je stao ispred prozora, čije je staklo mrak spolja pretvorio u uveličavajuće ogledalo. Bljesak šibice je načas probio mrak, a potom je žar cigarete u trenu osvijetlio nečije lice. Iz mraka se i dalje pomaljalo ista prilika – visoko blijedo čelo, tmaste mrlje tih očiju, recka usana i progrušala brada. Odmah ga je prepoznao, nije se odonda promijenio. Proradila je navika – već je uzimao vazduh da vrisne, ali sad više nije imao koga da pozove. Roditelji su mu odavno umrli; bio je sâm, a djetinji rituali obesnaženi – odavno više nije vjerovao u Anđela čuvara. Pošto je u tom jednom trenu shvatio koga se tako mnogo plašio, čisto mu je laknulo. Roditelji su donekle bili u pravu – spoljašnji svijet je siguran.

“Čovjek koga vidiš ne postoji zato što ti vidiš njega, nego zato što on tebe gleda”, dodao je na kraju te čudne priče, a onda smo utonuli u san uljuljkani basovskim brektanjem motora.

Zelena djeca,

ili

**Neobična zbivanja u Volinju, koja je opisao William
Davisson, medikus Njegovog kraljevskog veličanstva
Jana Kazimierza**

Dogodilo se to u proljeće i u ljeto 1656. godine, za vrijeme mog višegodišnjeg boravka u Poljskoj. Tu sam se obreo na poziv kraljice Marie Ludwike Gonzage, supruge poljskog kralja Jana Kazimierza, dobivši mjesto kraljevskog medikusa i upravnika kraljevskih vrtova. Nisam mogao ne odazvati se tom pozivu, s obzirom na pribavljenu mi time počast velikodostojnika, a i zbog nekih osobnih pobuda o kojima ovdje ne moram govoriti. Na putu za Poljsku osjećao sam neku nelagodu, jer mi je ta zemlja bila strana, toliko daleka od poznatog svijeta, pa sam sâm sebi ličio na osobenjaka koji se udaljava od osovine u kojoj se tačno zna šta možeš da očekuješ. Plašio sam se stranih običaja, plahovitosti naroda s Istoka i Sjevera, a iznad svega daha nedokučivosti, zime i vlage. Ostala mi je u sjećanju sudbina mog prijatelja Renéa Descartesa, koji je nekoliko godina ranije, na poziv švedske kraljice, krenuo put sjeverne palače u daleki Stockholm, gdje je nakon nazeba umro u cvijetu mladosti, u punoj krepkosti i rasudnoj snazi. Kakav gubitak za nauku! U zebnji od takve sudbine, ponio sam sa sobom iz Francuske nekoliko najtoplijih bundi, ali već prve zime pokazalo se da su pretanke i slabašne za ondašnje vremenske prilike. Kralj, s kojim sam se brzo iskreno sprijateljio, dao mi je vučiju bundu, do članaka dugačku, nisam je skidao od oktobra do aprila. Pa i za vrijeme pohoda koji ću ovdje opisati, a to je već bilo u martu, imao sam je na sebi. Znaj, Čitaoče, da zime

u Poljskoj, i uopšte na sjeveru, bivaju surove – zamisli samo da putuješ u Švedsku po ledom okovanom *Balticum Mare*, dok se na mnogim zamrznutim jezerima i rijekama priređuju pokladne maškare. I pošto zima ovdje dugo traje, a travke tada zemlja skriva, jednom botaničaru, ruku na srce, ostaje malo vremena da svijet ispituje. Zato sam se, htio ne htio, bavio ljudima.

Zovem se William Davisson, Škot sam i potičem iz Aberdeena, mada sam godinama živio u Francuskoj. Tu sam svoju karijeru ovjenčao stekavši zvanje kraljevskog botaničara i objavio svoja djela. U Poljskoj za njih gotovo niko nije čuo, no svejedno su me uvažavali, jer došljake iz Francuske ovdje beskritično prihvataju i poštuju.

Šta me je nagnalo da krenem Descartesovim stopama i uputim se na obode Evrope? Teško je na to pitanje odgovoriti realno i sažeto, ali pošto u priči nemam udjela, već sam samo njen svjedok, odgovora neće biti, jer vjerujem da svakog čitaoca više privlači sama priča nego ličnost pripovjedača.

Moja služba kod poljskog kralja stekla se u vremenu s najgorim mogućim zbivanjima. Kao da su se sve sile zlokobne urotile protiv poljske kraljevine – po ratom pustošenoj zemlji harala je švedska vojska, s istoka su je napadali Moskalji. U Ruteniji su i prije toga ustanke dizali pobunjeni seljaci. Na kralja te nesretne države kao da su zagonetno stečenim prilikama počele nasrtati mnoge bolesti, baš kao što su njegovu zemlju potiskivale najezde. Kad god bi pao u melanholiju, liječio bi je vinom i ženskim društvom. Shodno svojoj plahoj prirodi, stalno je bio na putu, mada je govorio da mu se ne mili život u pokretu i da čezne za Varšavom, jer ga tamo čeka voljena žena, Maria Ludwika.

Naš karavan kretao je sa sjevera, gdje je Njegovo veličanstvo ispitivalo prilike u zemlji, ulažući u saveze s velikašima. Dok su se tamo moskovske snage već lakomile na Rzeczpospolitu, a Šveđani se kočoperili na zapadu, izgledalo je da je izbor za svirepo ratno pozorje pao na poljsku zemlju i da su se sve nečiste sile urotile protiv nje. Bio je to moj prvi pohod u te divlje obode, i što dalje

sam od Varšave bio, sve više sam za njom žalio. Ovamo me je dovela znatiželja filozofa i botaničara, privukla me je (nemam šta da krijem) – dobra apanaža; u suprotnom bih sigurno ostao kod kuće i na miru se bavio svojim proučavanjima.

Čak i u tako teškim prilikama bio sam odan nauci. Čim sam stigao ovamo, privukla me je jedna lokalna pojava. U svijetu, doduše, poznata, s tim što je ovdje neobično odomaćena – dovoljno je proći siromašnijim ulicama Varšave, posmatrati ljude, pa primijetiti to čudo na njihovim glavama – takozvanu *plica polonica*, štrokavu ućebanu kosu koju ovdje zovu koltun. Čudnovatu izraslinu od slijepljene kudrave kose različitih oblika – u obliku užeta, dlakave gužve, pletenice koja liči na dabrov rep. Smatralo se da taj koltun sadrži dobre i zle moći, i oni koji su ga nosili prije bi umrli nego ga se lišili. Pošto sam navikao da skiciram i bilježim, već sam bio prikupio dosta crteža i opisa te pojave, a po povratku u Francusku htio sam da objavim rad o tome. Ta nepodoba je poznata pod raznim nazivima u cijeloj Evropi. U Francuskoj se možda javlja najrjeđe, jer ljudi tamo pridaju veliku pažnju svom izgledu i kosu neprekidno kuštraju. U Njemačkoj se *plica polonica* javlja kao *mahrenlocke* ili *alpzopf* ili *drutenzopf*. Znam da se to u Danskoj kaže *marenlok*, u Velsu i Engleskoj *elvish knot*. Jednom, dok sam putovao kroz Donju Saksoniju, čuo sam da takvu kosu zovu *selkensteert*. U Škotskoj smatraju da je to frizura drevnih pagana koji žive u Evropi, česta kod druidskih plemena. Čitao sam, također, da se za početak *plica polonica* u Evropi uzima najezda Tatara na Poljsku za vladavine Leška Crnog. Pretpostavljalo se, također, da je ta moda stigla čak iz Indije. Čak sam naišao na ideju da su prvi sinovi Izraelovi uveli običaj uplitanja kose u filcovane mahune. *Nazer*¹ se govorilo o bogougodnom čovjeku koji se zavjetovao da nikada neće sjeći kosu, u slavu Božiju. Brojne protivrječne teorije i snježni beskraj preda mnom pretvorili su bezvolju moje duše u stvaralačko uzbuđenje, pa sam *plica polonica* temeljito ispitivao u svakom selu kroz koje bismo prošli.

¹ hebr. od glagola *nazar*, što znači posvećivati, konsekrirati (prim. prev.)

U poslu mi je pomagao mladi Ryczywolski, pregalac: bio mi je batler, prevodilac, potpora u istraživanjima i još – nemam šta da krijem – duhovni oslonac u tom stranom okruženju.

Jahali smo na konjima. Mart je još uvijek bio hladan, a s proljeća kad su ljudi gladni pšenice bjelice, blato se na putevima nazmjenično mrznulo i topilo, pretvaralo u lokvu, glib, i kola natovarena našim prtljagom svaki čas su tonula u blato, a točkovi greznuli u kaljuži. Oštra studen pretvarala nas je u nekakve krznene smotuljke.

U tim divljim, močvarnim predjelima opasanim šumama, naseobine su jedna od druge obično veoma udaljene, te tako nismo odbijali konačište gdje god da smo zastali; noćivali smo u kojekakvim čatrljama, jednom čak i u krčmi, pošto je pao snijeg i usporio našu vožnju. Njegovo veličanstvo je tada nastupalo *incognito*, pretvarajući se da je običan plemić. Na svakom stajalištu sam davao lijekove Njegovom veličanstvu, prevezio sam sa sobom čitavu apoteku i nerijetko sam mu na prilagođenoj postelji puštao krv, a tamo gdje se dalo, pripremao sam slane kupke koje će kraljevskom tijelu povratiti snagu.

Od svih kraljevskih bolesti najškodljivija je, čini mi se, bila ta dvorska, koju je Njegovo veličanstvo, navodno, donijelo iz Italije ili Francuske. Mada nije davala vidljive znake tegobe i lako se mogla sakriti (barem na početku), posljedice te boljke bile su veoma opasne i varljive, jer je bilo dokaza da je mogla preći na glavu i pomutiti pamet čovjeku. Zato sam odmah po dolasku na dvor Njegovog veličanstva insistirao na trosedmičnoj primjeni merkurijalnih preparata, ali Njegovo veličanstvo nikad nije imalo vremena da uzima živu na miru, i liječenje za vrijeme putovanja davalo je slabe rezultate. Od drugih kraljevskih bolesti brinuo me je giht, mada ga je bilo lako preduprijeti, pošto je dolazio od neumjerenosti u jelu i piću. Da bi ga pobijedio, dovoljno je bilo postiti, ali na putu je teško bilo držati post. Tako sam, eto, Njegovom veličanstvu kralju slabo bio od pomoći.

Kralj je odlazio u Lavov, usput se sastajao s lokalnim velikovima, nastojeći da stekne njihovu podršku i podsjećajući ih na

to da su mu podanici, jer je vjernost te šljahte dobro bilo pod upitnikom, pošto je šljahta uvijek gledala svoju korist, a ne dobro Rzeczpospolite. Dočekivali su nas tobože dostojno, gostili nas obilato i raskošno, ali kadikad sam osjećao da neki ovdje drže kralja za petenta. Kakvo mi je to kraljevstvo gdje se vladar bira glasanjem?! Ko je to još vidio?

Rat je kao avet strašna, preispodna – čak i kada linija borbe ne dopire u naseljena mjesta, svejedno se svuda širi: pod najtrophiniju strehu, kroz glad, bolest, posvemašnju zebnju. Srca tvrdnu, ravnodušno motre. Izmetne se i sva ljudska misao – svako brine samo za sebe i sâm gleda kako da preživi. Ljudi postaju okrutni i oguglaju na tuđu patnju. Koliko sam se puta samo odmičući tim drumom sa Sjevera u Lavov nagledao ljudskog zločinjenja, nasilja, napastvovanja, pomora, nečuvenog barbarstva. Čitava sela spaljena, polja razrovana, u ugar pretvorena, na sve strane ponikla vješala, tesarski zanat kao da je imao samo jednu svrhu – da pravi oruđa za klanje, paljenje i istrebljenje. Nepogrebena ljudska tijela komadali su vukovi i lisice. Ovdje su samo oganj i mač bili uposleni. I sve bih to sada da zaboravim, mada dok ove riječi već u svojoj otadžbini ispisujem, te slike i dalje su mi pred očima i ne mogu da ih se oslobodim.

Stizale su nam sve gore i gore vijesti, a februarski poraz pukovnika Czarnieckog u bici sa Šveđanima kod Golēbiema tako dramatično se odrazio na kraljevo zdravlje da smo dva dana stajali kako bi kralj na miru ispijao egersku² vodu i odvar sa špecijama, ne bi li svoje nerve iz ognja bolećivog povratio. I tako je bilo: kraljevo tijelo kao da je potvrdilo svu bolest Rzeczpospolite, kao da su se tajanstveno srodili. Poslije te izgubljene bitke, još prije nego što su pisma stigla, kralj je imao napad gihta i tijelo mu se od bola treslo u groznici, od nemoći je grcao, jedva smo ga umirili.

² Recept za pripremu ove ljekovite vode nalazi se u knjizi francuskih autora markiza De Courtivrona i Étiennea Jeana Bouchera iz XVIII vijeka, koja je prevedena na poljski i objavljena 1782. godine. (prim. prev.)

Dva dana prije dolaska u Luck, prolazeći pored Lubieszowa, koji su nekoliko godina ranije spalili Tatari, krstareći kroz vlažne, guste šume, shvatio sam da od ove zemlje nema većeg čemera i prežaliti nisam mogao što sam se tog pohoda prihvatio. Bio sam duboko uvjeren da se neću vratiti kući, a te močvare, vlažne šume, oklembeseno nebo, baruštine s pokoricom leda kao kresta na rani oborenog gorostasa – sve mi je govorilo koliko smo ništavni – ubogo ili bogato odjeveni, kraljevi i velmože, vojnici i seljaci – listom svi. Vidjeli smo vatrom spaljene zidove crkve u koju su tatarski razbojnici zatvorili seljane i žive ih spalili, vidjeli smo šumu vješala i crna stratišta s ugljenisanim ostacima ljudskih i životinjskih tijela. Tek sam tada shvatio kraljevu prijekopotrebnu težnju da se ide u Lavov i da se u to nedoba u kojem spoljašnje sile čereče Rzeczpospolitu – zemlja preda brizi i staranju Presvete Marije, Bogomateri, koja ovdje oličava nepresušni izvor poklonstva i kojoj se mole da se zauzme za njih kod Boga. Isprva mi je bilo neobično toliko poklonstvo Majci Božijoj. Često sam imao utisak da oni ovdje slave nekakvu pagansku boginju i – neka mi se to ne spočita za bogohuljenje – i sâm Bog i Sin Njegov stoje u sviti Marijinoj kao njene skutonoše. Ovdje je svaka Marijina kapelica konsekrirana, na njene sam slike toliko svikao da sam i sâm stao da joj uznosim molitve u duge mutne večeri, kad bismo promrzli i gladni pošli na konak, u srcu smo mislili da je ona ta prava vladarka ove zemlje, dok kod nas Isus caruje. Nije preostalo ništa drugo nego da se potpuno prepustimo višoj sili.

Tog dana, kada je kralj dobio napad gihta, zaustavili smo se na posjedu gospodara Hajdamowicza, komornika Lucka. Bio je to drveni dvor, na rtu, solidno građen, opkoljen močvarama, naokolo su bile kolibe drvosječa, malobrojnih seljaka i slugu. Njegovo veličanstvo nije večeralo, odmah je leglo na počinak, ali mu san nije dolazio na oči, pa sam ga svojim miksturama uspavljivao.

Jutro je bilo tako vedro da je nedugo po svitanju nekolicina naoružanih članova kraljevske svite iščezla u šipragu tražeći divljač, skraćujući tako vrijeme pred polazak na put. I tako nam

nestadoše iz vida. Nadali smo se nekoj nježnoj srni ili fazanima, tek, ovi naši lovci donesoše sa sobom toliko neobičan plijen, da svi listom zanijemismo, uključujući i pospanog kralja, koji netom dođe sebi.

Bilo je to dvoje djece, sićušne građe i mršave, kukavno odjevene, zlo i naopako, u nekom debelo izatkanom platnu, poderane i kaljave. Kosa im je bila slijepljena u konopaste visuljke koji su me živo privukli, jer bio je to savršen uzorak *plica polonice*. Kao srne su ih zavezali i natakli na sedla – bojao sam se da ih ne preture i izlome im tanke kosti. Vojnici su tumačili da nije bilo druge, jer su ujedali i šutirali.

Dok je Njegovo veličanstvo privodilo doručak kraju i uzelo da ispija odvar za popravljanje volje, otišao sam do te djece. Kazao sam da im najprije umiju lica, pomno sam ih posmatrao, izbliza, pazeći ipak da me ne ugrizu. Sudeći po uzrastu, moglo im je biti četiri ili šest godina; na osnovu zuba, međutim, zaključio sam da su starija, premda dosta sitne građe. Djevojčica je bila krupnija i snažnija, dečkić pak zapušten, sav metiljav, mada bodar i pokretan. Ali ono što mi je najviše privuklo pažnju bila je njihova koža. Još nikad nisam vidio tako čudnovat ten – na granici mladog graška i talijanske masline. Boja zamršenih mahuna kose koji su im visili preko lica bila je svijetla, ali prevučena zelenom skramom, kao mahovinom pokriveno kamenje. Rekao mi je mladi Ryczywolski da su to Zelena djeca, kako smo ih odmah nazvali, u šumi othranjene žrtve nekog rata, kao što se svojedobno pričalo o Romulu i Remu. Nesagledivo je polje koje obdjelava priroda, kudikamo veće od skromnog gubera čovjekovog!

Pitao me jednom kralj – dok smo jahali stepom od Mohilewa, gdje su se popaljena sela na horizontu još uvijek dimila, pa je to prelazilo i na šumu – šta je to priroda. Odgovorio sam mu shodno svom uvjerenju, da je priroda sve ono što nas okružuje, izuzev onoga što je ljudsko, to jest nas samih i naših tvorevina. Kralj je tada žmirnuo, kao da iskušava oko, a šta je vidio, ne znam, i rekao je:

“To je jedno veliko ništa.”

Mislim da tako vide svijet oči onih koji su rasli na dvorovima, oči navikle na prizore vitica venecijanskih tkanina, na krasotu arabeski turskih ćilima, na palače popođene ukrasnim mozaicima. Izlože li pogled složenoj prirodi, vidjet će tamo samo kaos i ovo veliko ništa.

Svaki pustopašni požar vrati prirodi ono što joj čovjek otme i smjelo grabi sama ljudska bića, pokušavajući ih vratiti u njihovo prirodno stanje. Ali gledajući tu djecu, već bi mogao posumnjati da li nekakav raj u prirodi još uvijek postoji. Možda je izvjesniji pakao, kažeš sebi dok gledaš tu čeljad, podivljalu i ispošćenu. Njegovo veličanstvo življe se za njih zainteresovalo – naredilo je da se utovare na kola i da krenu s nama u Lavov da ih tamo detaljno ispituju. Ali je na kraju odustalo od te zamisli, jer su se okolnosti najednom promijenile. Ispostavilo se da je palac kraljevog stopala grozno otekao i Njegovo veličanstvo više nije moglo nazuti cipelu. Bol ga je kidao – vidio sam graške znoja na kraljevom licu. Trnci su mi prolazili kičmom dok sam slušao kako kuka i zapomaže vladar tako velike zemlje. Nije bilo govora da nastavimo put. Uredio sam Njegovom veličanstvu mjesto pored peći i pripremio mu obloge, naložio sam da se udalje svi bespotrebni svjedoci. Kada su izveli napolje ovu djecu nesretno uhvaćenu u šumi, kao jagnjad uvezanu, djevojčica se nekim čudom otela slugama i bacila na oboljela kraljevska stopala. Počela je trljati kraljev palac bičevima svoje zamršene kose. Zapanjeni vladar pokretom ruke dao je znak da joj to dopuste. Njegovo veličanstvo je nedugo zatim, silno iznenađeno, zaključilo da je bol popustio, zatim je naredilo da djecu valjano nahrane i napokon ih ljudski odjenu. Tako je i učinjeno. Dok smo pakovali prtljag, bezazleno ispružih ruku prema dječaku da ga pomazim po glavi, kao što je običaj u svakoj zemlji, a on mi tako žestoko zari zube u korijen šake da mi krv poteče. U strahu od bjesnila, pohitah na obližnji potok da ranu isperem. I baš tamo, pokraj vode, na blatnjavoj i

klizavoj obali, tako nespretno se okliznuh i padoh, cijelim tijelom udarih o drvenu balustradu, da se poslagana drvena građa strovalila na mene. Oštar bol osjetih u nozi i zaurlah kao zvijer. Još jedino sam razabrao da dobro nije, a potom ostadoh bez svijesti.

Došavši sebi, jer me je mladi Ryczywolski lupkao po obrazima, ugledao sam plafon dvorske odaje, oko sebe zabrinuta lica, između ostalog i Njegovog veličanstva – sva su bila čudno razvučena, lelujava, maglovita. Tada sam shvatio da sam u groznici i da sam dugo bio nepriseban.

“Zaboga, Davissonne, šta to sebi učini?“, govorilo je Njegovo veličanstvo, brižno nagnuto nada mnom. Uvojci njegove putne perike ovlaš dotakoše moj grudni koš i imao sam utisak da me je i taj nježni dodir zabolio. Čak ni u tom trenutku mojoj pažnji nije promaklo da se lice Njegovog kraljevskog veličanstva razvedrilo, da su graške znoja nestale i da stoji u cipelama.

“Moramo krenuti, Davissonne“, kazao mi je smrknuto.

“A ja?“, užasnuto sam zastenjao, sav drhteći od bola i straha da će me ovdje ostaviti.

“Dobit ćeš uskoro najboljeg lavovskog medikusa...”

Zajecao sam više iz očajanja nego zbog fizičke patnje.

Sa suzama u očima oprostih se s kraljem, koji je nastavio putovati sa svojom svitom. Bez mene! Ostavili su mi mladog Ryczywolskog, da mi bar malo umiri bol, i povjerili su nas brizi komornika Hajdamowicza. Na našu radost, sva je prilika, ostaviše nam u dvoru i Zelenu djecu – da imamo da se zanimamo nečim dok čekamo da nam stigne pomoć.

Ispostavilo se da je moja noga polomljena na dva mjesta, pride gadno nagnječena. Na jednom mjestu kost je probila kožu i trebalo je dosta umijeća da se to namjesti. Sâm sebi nisam mogao pomoći, jer sam ostao bez svijesti, mada sam čuo za slučajeve da su ljudi sami sebi izvodili amputaciju. Kralj je pred polazak izdao naređenje da dopreme ovamo najboljeg ljekara iz Lavova, ali sam mu predviđao najmanje dvije sedmice puta dovde. Nogu je, međutim, trebalo hitno namjestiti. U ovako vlažnim prilikama mogla

je nastupiti gangrena i nikad više na francuski dvor ne bih kročio; koliko god da sam mu nešto ranije zamjerao, u ovom zlehudom času postao je za mene centar svijeta, raj izgubljeni, najljepši, sanjani! I moje oči više nikad ne bi ugledale škotske brežuljke.

Nekoliko dana sam uzimao sredstva protiv bolova, ista ona koja sam davao kralju protiv gihta. Iz Lavova je konačno stigao emisar, ali sâm! Ljekara su na putu pogubili Tatari, njihove bande su harale zemljom. Emisar nas je uvjeravao da će uskoro stići drugi medikus. Donio nam je i vijesti o zavjetu koji je kralj svečano dao u lavovskoj katedrali, predajući Rzeczpospolitu pod okrilje Majke Božije, da brani zemlju od Šveđana, Moskalja, Hmjeljnickog i svih koji su se obrušili na Poljsku kao vukovi na hromu srnu. Shvatio sam da Njegovo veličanstvo razdiru bezmjerne nevolje, tim draže mi je bilo što nam je skupa s emisarom stigla i izvrsna kraljeva rakija, nekoliko boca rajnskog vina, krzneni pokrivač i francuski sapun – tome sam se najviše veselio.

Rekao bih da je svijet sačinjen od krugova oko jednog mjesta. I da se to mjesto koje slovi za centar svijeta s vremenom preobražava – nekada je to bila Grčka, Rim, Jeruzalem, a sad je nesumnjivo Francuska, tačnije Pariz. I ti bi se krugovi oko njega dali nacrtati šestarom. Načelo je prosto: što si središtu bliži, sve ti je stvarnije i opipljivije, što si dalje, sve se raspada, trune kao vlažna tkanina. I također – taj centar svijeta je nekako malo uzdignut, i sve ideje, mode, otkrića, sve se iz njega izliva po bokovima. Prvo upiju bliži krugovi, oni za njima već slabije, a u najdalja mjesta dopire tek šturi dio sadržaja. Toga sam postao svjestan dok sam ležao u dvoru komornika Hajdamowicza: opkoljen močvarama, u tom slijedu krugova zasigurno sam bio u posljednjem, daleko od središta svijeta, usamljen kao izgnanik Ovidije u Tomi. I popade me groznica i u toj vatri dade mi se na misao da bih i ja, kao Dante svoje djelo *Divina Commedia*, mogao napisati veliko djelo o krugovima; ne zagrobnim, nego svjetovnim, o krugovima Evrope, i svaki bi se s drugim grijehom nosio i drugačiju kaznu podnosio. Bila bi to doista grandiozna komedija skrivenih igara,

raspadnutih saveza, komedija u kojoj se tokom spektakla mijenjaju uloge i do kraja nije jasno *qui pro quo*. Priča o maniji veličine jednih, o ravnodušnosti i samoljubivosti drugih, o odvažnosti i posvećenosti malobrojnih, a možda i brojnijih nego što izgleda. Sudionike na sceni zvanom Evropa ne spaja religija, kako bi htjeli neki – jer ako ćemo pravo, religija više razdvaja; koliko ih je u ime konfesije i u današnjim ratovima izginulo! U ovoj komediji nešto drugo bi ih spajalo – jer finale mora biti sretno i uspješno – povjerenje u zdrav razum i um u tom velikom božanskom djelu. Od Boga su nam dati i čula i rasudnost da ispitujemo svijet i umnožavamo svoje znanje. Evropa je tamo gdje um djela.

Takve su mi se misli motale po glavi u trenucima lucidnosti. Naredni dani proticali su mi većinom u bunilu, a kako ljekar iz Lavova još uvijek nije stizao, moji domaćini su mi, uz dopuštenje mladog Ryczywolskog, koji je preuzeo na sebe brigu o meni, poslali jednu ženu iz močvarnih okruga. Pratio ju je i njen nijemi pomoćnik, koji je nalio u mene bocu rakije, a ona mi je namjestila ozlijeđene kosti u nozi. Sve mi je kasnije uzbuđeno pripovijedao moj mladi pratilac, jer se ja sâm ničega nisam sjećao.

Kad poslije zahvata dođoh sebi, sunce je već bilo visoko izgrijalo. Bližio se i Uskrs. Na posjed Hajdamowicza stigao je svećenik da drži u dvoru svečanu misu, a tom prilikom je krstio Zelenu djecu, što mi je moj prijatelj uzbuđeno ispričao, dodajući da je čuo govorkanja da su ta djeca urok bacila na mene. Takve tlapnje sam odlučno odbacio i zabranio sam im da to ponavljaju.

Jedne večeri doveo mi je Ryczywolski ovu djevojčicu, umivenu, pristojno odjevenu i već nekako pitomu. I uz moj pristanak, naložio joj je da ćebastim bičevima svoje kose natrlja moju bolesnu nogu, kao što je prije toga učinila kralju. Siktao sam, jer je dodir te kose bolio, ali sam ga herojski otprio, sve dok bol polako nije uminula i otok kao da je popustio. Taj zahvat je tri puta ponovila.

Nekoliko dana kasnije, pošto je s proljećem otoplilo, pokušao sam da ustanem. Štake, koje su za mene izdjeljali, bile su mi

veoma zgodne, pa sam došao do ganka i tamo sam, željan svjetlosti i svježeg vazduha, proveo cijelo popodne. Posmatrao sam metež u komornikovom sirotinjskom gazdinstvu. Dvor je, doduše, bio bogat i velik, ali su štale i hambari dolazili iz mnogo daljih civilizacijskih krugova. S tugom sam shvatio da sam ovdje već podugo zaglavljen i da moram sebi naći neko zanimanje da bih preživio ovo izgnanstvo, jer jedino tako neću pasti u tešku melanholiju na toj vlažnoj, močvarnoj zemlji i sačuvat ću nadu da će dobri Bog dati da se vratim u Francusku.

Ryczywolski mi je dovodio ovu divlju djecu koje su Hajdamowiczi uzeli k sebi, ne znajući šta s njima da čine u toj zabit, i to za vrijeme rata, a uzdajući se u to da Kraljevsko veličanstvo neće na njih zaboraviti. Djecu su držali pod ključem u skadištu krcatom nepotrebnim i potrebnim stvarima, i odatle, kroz pukotine u daskama, dječak i djevojčica pratili su pogledom ukućane. Olakšavali su se pokraj kuće, čučnuvši, jeli su rukama, halapljivo, meso su odbijali i pljuvali ga. Nisu znali za krevet ni za lavor s vodom. Prestrašeni, bacali su se na zemlju i krećući se četveronoške, pokušavali su da grizu, a kad bi ih izgrdili, povlačili su se u sebe i satima ostajali nepomični. Među sobom su se sporazumijevali kreštavim zvucima, a čim bi izgrijalo sunce, bacali su sa sebe odjeću i izlagali se sunčevoj toploti.

Mladi Ryczywolski je konstatovao da će ta djeca biti za mene zabava i zanimacija, a kao učen čovjek ću moći da ih proučavam i opisujem, i tako odagnati misli o polomljenoj nozi.

I bio je u pravu. Moja bandažirana ruka poslije ujeda i moja imobilizirana noga u utegama u tim malim čudacima kao da su pobudile nešto poput kajanja. Djevojčica je s vremenom počela da mi vjeruje i pustila me je da je detaljnije ispitam. Sjedili smo na svjetlosti kraj osunčanih daščanih zidova skladišta. Priroda je oživjela; posvemašnji miris vlage je popustio. Nježno sam upravo djevojčicino lice prema svjetlu i uzeo sam u ruke nekoliko užadi njene kose – bila je topla, vunena, mirisala je na mahovinu; kao neko rastinje da je otuda klijalo. Koža joj je bila pokrivena

tamnozelenim tačkicama, za koje bih naoko rekao da je prljavština. To je veoma začudilo i Ryczywolskog i mene – konstatovali smo da djevojčica ima neka biljna svojstva. Slutili smo da se zbog toga tako razodijeva i izlaže suncu, pa svaka biljka traži sunčevu svjetlost kojom se preko kože hrani, zato i ne mora da jede do presita, dovoljne su joj mrvice hljeba. Nazvali su je, uostalom, Sredinka – nisam to mogao lako izgovoriti, ali mi je lijepo zvučalo. Značilo je meka sredina hljeba, a samim tim i neko ko to radi: pojede sredinu, a koricu i ne takne.

Ryczywolski mi je, sve više fasciniran Zelenom djecom, rekao da je čuo djevojčicu kako pjeva. Istina, sudeći po njegovom izvještaju, to je više ličilo na mumljanje, no ipak je bio znak da su im grla kao naša, a odsustvo moći govora već je bilo drugo pitanje. I još sam konstatovao da se po tjelesnoj građi ničim ne razlikuju od obične djece.

“A možda smo ulovili poljske vilenjake?”, našalio sam se jednom. Lecnuo se mladi Ryczywolski misleći da ga držim za barbara; u takve volšebnosti on ne vjeruje.

Žitelji dvora različito su prosuđivali o tome šta valja činiti s *plica polonicom*, s ćebastom užadi kose. Ovaj koltun je, pride, bio zelen! Načelna procjena bila je da koltun manifestuje unutrašnju bolest koju taj stvor izvlači napolje. Odsjeći ga, smatrali su, značilo bi vratiti tijelu bolest, što je za tu osobu pogubno. Neki drugi, među kojima i sâm komornik Hajdamowicz – koji je sebe smatrao za svjetskog čovjeka – tvrdili su da koltun treba sjeći, jer je leglo vaši i druge gamadi.

Komornik je čak naredio posluži da odstrane djeci ovu zelenkastu užad makazama za šišanje ovaca. Prestrašeni dječak sakrio se iza sestre (nagađao sam da mu je to sestra), a djevojčica je djelovala smjelo, čak arogantno – istupila je naprijed, zarivajući pogled u komornika sve dok Hajdamowicza to nije pomelo. Iz njenog grla se otimalo režanje, kao da je divlja zvijer, a iskežene usne otkrivale su vrhove zuba. U njenom pogledu bilo je nekakve podozrivosti, neupućenosti u to kako stvari stoje kod nas i gledala

nas je onako kako životinje gledaju – do srži proziruće. S druge strane, naprečac odrješita, zrela, vidio sam tad u njoj ne dijete, nego patuljastu staricu. Svi pretrnusmo, a komornik naposljetku naredi da odustanu od šišanja.

Nažalost, nedugo poslije njihovog krštenja u drvenoj crkvi-
ci nalik na kokošinjac, dječak se preko noći razbolio i na opšte
iznenađenje i užas naprečac umro, što je cijela služba protumačila
kao đavolju rabotu – pa koga drugog ubije sveta vodica ako ne
nečastivog! A što nije odmah? “Pa zato što se zlo borilo za svoje...”
Suma summarum, prosudiše da su se neke više sile uplele u Zelenu
djecu.

Baš tog dana močvare oko dvora čudno su zadžakale – razli-
jegoše se poluptičji, polužablji glasovi – zvučalo je kao pogrebni
muzički orkestar. Sitno dječije tijelo umiše, obukoše i položiše na
odar, a okolo postaviše svijeće. Meni kao ljekaru prilikom tih za-
hvata dopustiše da još jednom ispitam organizam, i srce mi se
steglo kad ugledah mrtvo tijelo tog mališe. Tek sam tada, suočen s
tom nagošću, vidio u njemu dijete, a ne neko čudo, i još pomislih
da, kao i svaki živi stvor, to dijete mora imati majku i oca – gdje
su oni sada? Da li za njim čeznu? Da li brinu?

Suzbivši brže-bolje takve afekte nedostojne učenog medikusa,
po detaljnom pregledu utvrdio sam da je djetetu vidno naško-
dilo kupanje u ledenoj vodi potoka i da je zato uslijedila smrt.
Zaključio sam, također, da na njemu nema ničeg čudnog osim
boje kože, koju sam pripisao dugom bavljenju u šumi, među sti-
hijama, prirodnim silama. Da mu se koža vidno uskladila s okru-
ženjem, kao što se krila nekih ptica poistovjete s korom drveta, ili
zrikavci travi. Priroda je puna takvog saglasja. Tako je i stvorena,
svaka tegoba ima za sebe lijek u prirodi. O tome je pisao veliki
Paracelsus, moj učitelj i moje divljenje, i to sam sada i sâm ponav-
ljao mladom Ryczywolskom.

Već prve noći pošto je dječak preminuo, tijelo je nestalo.
Pokazalo se da su žene koje su bdjele pokraj odra, omamljene
mirisom kandila, poslije ponoći pošle na počinak, a kad su u

zoru ustale, od posmrtnih ostataka nije bilo ni traga. Digle su na uzburu cijeli dvor, upalile sva svjetla, i sve nas je, prestravljene, obuzela jeza. Posluga je odmah pronijela vijest da se zeleni dječak blagodareći magičnim moćima pretvarao da je umro, i kad kraj odra nikog nije bilo, oživio je i vratio se svojim u šumu. Drugi su dobacivali da je to možda odmazda jer je bio zatočen, pa uzeše da mandale vrata – nastade velika pometnja, kao pred tatarsku najezdu. Na četiri zasuna zabravismo Sredinku, čudno ravnodušnu, u poderanoj odjeći, prljavu, što je bacalo na nju izvjesne sumnje. Mladi Ryczywolski i ja brižljivo ispitasmo sve tragove: u samoj izbi bilo je tek nekoliko linija na podu, kao da su vukli tijelo, napolju je panika učinila svoje i više se ništa nije razaznavalo – sve je bilo izgaženo. Pogreb je odgođen, odar pospremljen, a svijeća odložena u kofer, za sljedeću priliku. Samo da ne dođe prebrzo! Nekoliko dana, što bi se reklo, živjeli smo na dvoru kao pod opsadom, ali ne iz straha od Turaka ili Moskalja – ova bojazan je bila čudna, lisnato-zelenkasta, zaudarala je na blato i rastinje. Bojazan ljepljiva, bezreka, mutni vrtlog misli koje nas svraćaju na paprat, na bezdanu močvaru. Činilo se da nas insekti posmatraju, a tajanstvene zvuke iz šume čuli smo kao dozivanje i jadikovku. I onda smo se svi zajedno, i posluga i gazde, sabrali u glavnoj sobi, koju ovdje zovu “gostinska”, gdje smo, izgubivši prohtjev za jelom, skromno večerali i pili rakiju, nimalo oveseljeni, nego uplašeni i zabrinuti.

Proljeće se sve snažnije probijalo iz okolnih šuma i razlivalo po močvarama, tako da su se šume ubrzo zažutjele od cvjetova na debelim stabljikama, od vodene leće neslućenih oblika i boja, velikih plutajućih listova biljaka čije nazive, sa stidom botaničara priznajem, nisam znao. Mladi Ryczywolski je činio šta god je mogao da me razonodi, ali šta se u tim prilikama moglo izmisliti? Ovdje nismo imali knjige, a omanja zaliha papira i tinte jedva mi je dozvoljavala da te biljke skiciram. Pogled mi je sve češće lutao prema toj djevojčici, Sredinki, koja se sada, pošto je ostala bez brata, priklonila nama. Posebno se vezala za mladog

Ryczywolskog. Pratila ga je i čak sam počeo sumnjati da sam loše procijenio njen uzrast. Motrio sam na njoj znake rane ženstvenosti, ali njeno tijelo je bilo djetinje, suhonjavo, bez ikakvih oblina. Iako su je Hajdamowiczi odjenuli i obuli, ona je cipele ipak oprezno izuvala na izlazu iz kuće i brižljivo odlagala kraj zida. Nedugo zatim, počeli smo da učimo Sredinku govoru i pisanju. Crtao sam joj životinje i pokazivao ih, nadajući se da će ispustiti neki glas. Gledala je pažljivo, ali sam imao utisak da joj pogled klizi s papira, da se odbija o sadržaj. Uzimala je u ruku ugljen i crtala njime kružić, ali bi joj to brzo dosadilo.

Moram ovdje reći nekoliko riječi o mladom Ryczywolskom. Zvao se Feliks i to ime ga je dobro određivalo, jer je u svim okolnostima bio sretan čovjek, uvijek dobre volje, dobronamjieran iako ga je svaka huda muka snašla – u pogromu Moskalja postradala je njegova porodica, oca su mu zaklali, sestru i majku svirepo obešćastili. Kako je poslije svega toga sačuvao zdrav duh, za mene je nedokučivo, jer nikada nije ni suzu pustio i nije ga ophrvala melanholija. Dosta je od mene naučio, Njegovo veličanstvo nije mu uzalud dodijelilo dobrog učitelja (ako je o sebi dolično tako govoriti). Taj čovjek sitne građe, gibak, svijetao, plavook, imao bi izgled za veliku karijeru da nisu uslijedili događaji koje ću odmah opisati. Taj mladi Ryczywolski, međutim, zanimao se za pojavu *plica polonice* još življe nego ja. Bio sam onesposobljen za kretanje dalje od dvorišta, trom od poljske kuhinje – a taj fenomen se ovdje, kod Hajdamowiczea, u jedno stopio sa Sredinkom.

U ljeto, za julskih vrućina, iz pisama koja su nam stizala doznali smo da se Varšava otela švedskom obruču i već sam mislio da će se sve vratiti u svoju kolotečinu, da ću se oporaviti, pridružiti Njegovom kraljevskom veličanstvu i pozabaviti se njegovim gih-tom. Za sada je o načetom zdravlju Njegovog veličanstva brinuo drugi ljekar, što me je onespokojavalo. Metoda merkurijalnog liječenja koju sam želio primijeniti na kralju još uvijek je bila slabo poznata. Ljekarska vještina i praksa u Poljskoj bile su nedovoljne,

doktori ovdje površno znaju za novija otkrića u anatomiji i apotekarskoj nauci, vjeruju i dalje starim metodama liječenja, bližim narodnoj mudrosti nego rezultatima dubinskih ispitivanja. Ali bio bih nepošten da prešutim svoje uvjerenje da se čak i na najveličanstvenijem dvoru kralja Luja malo koji medikus ne poziva na otkrića iz palca isisana, da i sâm, defakto, nije šarlatan.

Moja noga, nažalost, nije najbolje zarastala i još uvijek se na nju nisam oslanjao. Obilazila me je starica – bahorica, kako su je ovdje zvali – i natrljavala mi usahle mišiće nekom smrdljivom smeđom tečnošću. U to vrijeme došla je do nas tužna vijest da su Šveđani ponovo zauzeli Varšavu i da je nemilosrdno haraju. Stoga pomislih kako sam imao sreće, da nisam tek tako ovamo dospio da se oporavljam, u tom močvarnom okrugu, i da mi je Bog sve to udijelio da bi me zaštitio od nasilja, rata i ljudskog mahnitanja.

Međutim, dvije sedmice poslije Svetog Kristofora, koga su u ovim močvarnim predjelima svečano proslavljali – što je razumljivo imajući u vidu da je ovaj svetac malog Isusa preko vode prenio na kopno – prvi put čuli smo Sredinkin glas. Najprije se javila mladom Ryczywolskom, a kad ju je on u čudu upitao zašto do sada nije govorila, odvratila je da je niko ništa nije pitao, što je donekle bilo istina, jer smo slutili da ona ne zna da govori. Veoma sam žalio što slabo znam poljski, jer ja bih je svašta pitao, ali i Ryczywolski ju je teško razumio, jer je govorila nekim ovdašnjim rutenskim narječjem... Izgovarala je pojedinačne riječi ili kratke rečenice, i onda bi, kao da provjerava njihovu moć, zadržavala pogled na nama, tražeći od nas nekakvu potvrdu. Imala je glas koji joj nije odgovarao – nizak, gotovo muški; to ni u kom slučaju nije bio glas male djevojčice. Kada je, pokazujući predmet prstom, govorila “drvo”, “nebo”, “voda”, osjećao bih neku mutnu nelagodu, jer je zvučalo nezemaljski, te riječi – prosti elementi kao da su odnekud stizali.

Ljeto je bilo u punom jeku, močvare su presušile, ali se niko tome nije previše radovao, jer su postale prohodne za stalne upade

lupeža i razbojnika, razularenih neprestanim ratovanjem – u takva vremena bilo je teško odgonetnuti ko se drži s kim i ko je na čijoj strani. Jednom su nas napali Moskalji; Hajdamowicz je morao s njima pregovarati i platiti otkup za nas. Drugi put smo odbili napad ratnih pljačkaša, marodera. Mladi Ryczywolski latio se oružja i pobio ih nekoliko, što je dočekano kao veliko junaštvo.

U svakom došljaku vidio sam kraljevog emisara, priželjkujući da me Njegovo veličanstvo uzme k sebi, ali se ništa nije dešavalo, pošto je rat trajao i kralj je hrabro išao za svojom vojskom, zasigurno smetnuvši s uma svog stranog ljekara. Snovao sam, odavao se maštanjima kako nepozvan krećem na put, ali avaj, kad ni konja nisam mogao da zajašem. Ožalošćen takvim mislima, sjedeći na klupici, gledao sam kako se oko Sredinke iz dana u dan sve brojnije okupljaju mlađane služavke s dvora, djeca seljaka, a ponekad i mladi Hajdamowiczevi potomci – svi su slušali šta priča.

“O čemu oni tamo tako raspredaju? Šta kažu?“, ispitivao sam Ryczywolskog, koji je isprva prisluškivao, a zatim se već otvoreno pridružio toj čudnoj grupi. Kasnije mi je sve referisao, prateći me na počinak i svojim sitnim šakama utrljavajući mi smrdljivu bahoričinu mast u rane koje su zarastale; lijek se pokazao kao veoma djelotvoran.

“Ona kaže da je u šumi, daleko iza močvara, zemlja u kojoj Mjesec sija jednakim sjajem kao i Sunce, tamnije od našeg.” Njegovi prsti nježno su milovali moju jadnu kožu, gnječili delikatno moju butinu da mi bolje u njima procirkuliše krv. “U toj zemlji ljudi žive na drveću, a spavaju u dupljama. Kada je mjesječev dan, tumaraju po vrhovima stabala i tamo svoja naga tijela izlažu Mjesecu, od čega im koža postaje zelena. Zahvaljujući tom svjetlu ne moraju jesti do presita i dovoljne su im šumske bobice, gljive i lješnici. A pošto tamo ne treba zemlju obrađivati ni naseobine graditi, svaki rad je čisto zadovoljstvo. Tamo nema vladara i gospodara, seljaka i svećenika. Kad nešto treba da preduzmu, okupljaju se na jednom drvetu, savjetuju se i urade ono što odluče. Onoga ko odstupi, ostave, puste ga na miru, jer znaju da će se

ionako vratiti. Kada neko nekoga zavoli, ostaje s njim neko vrijeme, a kad ga osjećanje prođe, odlazi drugome. Iz toga se rađaju djeca. A kad se takvo dijete već pojavi, svi su mu roditelji i svi se rado tim djetetom bave. Ponekad kad se popnu na najviše drvo, iz daljine im se priviđa naš svijet, naziru dim spaljenih sela i zadah ognjem sažeženih tijela. I onda se brzo sklone pod lišće, jer neće da kaljaju svoje oči takvim prizorima, niti da naude svom nosu takvim mirisima. Jarkost našeg svijeta odbija ih i gadi im se. Za njih je to samo nekakva pričina, jer ni Tatari ni Moskalji nisu do njih doprli. Mi za njih nismo stvarni, mi smo za njih mučan san.”

Jednom je Ryczywolski upitao Sredinku da li vjeruju u Boga.

“A šta je to Bog?”, odgovorila je pitanjem.

To je svima bilo čudno, mada, reklo bi se, i prijatno – život bez svijesti o postojanju Boga mogao je biti manje komplikovan i ne bi bilo mjesta tom mučnom pitanju: Zašto Bog pušta tolike patnje na svekoliki stvoreni svijet ako je dobar, milosrdan i svemoguć?

Jednom sam tražio da je pitaju kako taj zeleni narod provodi zimu. Iste večeri Ryczywolski mi je donio odgovor, i gnječeći moju jadnu butinu ispričao mi je da oni zimu i ne primjećuju, jer čim prva studen naiđe, saberu se u najvećoj duplji najvećeg drveta i tamo, priljubljeni jedno uz drugo kao šišmiši, tonu u san. Polako ih pokriva gusta mahovina koja štiti od hladnoće, velike gljive prekriju ulaz u duplju, tako da i spolja postaju nevidljivi. Njihov san je zajednički, dakle, kad neko nešto sanja, drugi kao da to “vidi” u svojoj glavi. Tako im nikad nije dosadno. Zimi veoma smršaju, ali čim izađe prvi topli proljetni Mjesec, svi izmile na krošnje drveća i danima izlažu svoja blijeda tijela njegovim zracima, sve dok se zdravo ne zazelene. Na svoj način se sporazumijevaju sa životinjama, a pošto ne jedu meso i ne idu u lov, životinje se s njima sprijetelje i pomažu im. Navodno im čak i pričaju svoje životinjske priče, zbog čega ljudi postaju mudriji i bolje poznaju prirodu.

Sve mi je to zvučalo kao narodna umotvorina, pitao sam se čak ne izmišlja li sve to sâm Ryczywolski, pa sam se jednog dana

uz pomoć sluge i sâm prikrao da čujem Sredinku. Moram priznati da je djevojka govorila veoma tečno i odvažno, i svi su je pomno slušali. A da li je Ryczywolski kitio njene priče, to nisam uspio da utvrdim. Jednom sam tražio da je pitaju o smrti. Ryczywolski mi je donio ovakav odgovor:

“Oni sebe smatraju voćem. Čovjek je voće, kažu, i jedu ga životinje. Zato svoje pokojnike vezuju za grane drveća i čekaju da tijelo pojedu ptice i šumska divljač.”

Polovinom augusta, kad su močvare dobrano presušile, a putevi otvrdnuli, pojavio se na majuru Hajdamowicza kraljev emisar kojeg sam toliko dugo čekao. Dovezao se udobnim kolima, u naoružanoj pratnji, s pismima i darovima za mene: bilo je tamo i nove odjeće i dobrih pića. Ganula me je ta kraljeva darežljivost toliko da se rasplakah. Silno sam se veselio, jer je za koji dan trebalo da krenemo natrag u svijet. Hramljući i poskakujući, svaki čas sam ljubio Ryczywolskiog, jer mi je dojadio taj dvor zatajan u šumama i močvarama, to trulo lišće, te muhe, pauci, kukci, žabe, kojekakvi gundelji, posvemašnja vlaga, miris mulja, omamljujući gust miris rastinja. Sve mi je to dozlogrdilo. Svoje malo djelo o *plica polonici* već sam napisao, mislim da sam značajno doprinio čuvenju ove pojave. Opisao sam još i pokoju ovdašnju biljku. Od mene dosta.

Mladi Ryczywolski, međutim, nije kao ja bio zadovoljan primicanjem datuma odlaska. Kao da mu nemir dušu bije, nekuda bi iščezao, a s večeri bi me samo obavijestio da ide pod lipu da čuje šta se priča, tvrdeći da radi svoja proučavanja. Trebalo je da pretpostavim, ali sam bio toliko ponesen skorim odlaskom da ništa nisam slutio.

Pun mjesec je bio početkom septembra, a kad se dešava žuti krug Mjeseca, ja uvijek loše spavam. Mjesec se iznad šuma i močvara dizao toliko krupan, bezmalo sablasan. Bilo je to jedne od posljednjih noći pred polazak – mada sam prethodnog dana pakovao svoje herbarije i bio umoran, nisam mogao zaspati i prevrtao sam se s boka na bok. Kao da sam čuo u kući nekakve šapate,

lupu sitnih nožica, grebanje, upozoravajuće lupkanje šarke na vratima. Mislio sam da mi se to samo priviđa, ali jutro je pokazalo šta se stvarno desilo. Sva djeca i mladi ljudi nestali su iz dvora netragom, čak i komornikova djeca, četiri djevojčice i dječak – bilo ih je ukupno trideset četvero, čitavo potomstvo te naseobine; ostala je samo novorođenčad na majčinim grudima... Nestao je i moj lijepi mladi Ryczywolski, koga sam već pored sebe vidio na francuskom dvoru.

Bio je to sudnji dan na Hajdamowiczевom majuru, žene stadoše zapomagati i kukati, žalostiva jadicovka uzdigla se do oblaka. Brzo odbaciše pomisao da su tome uzrok Tatari koji djeci jesir čine – sve se odigralo potpuno bešumno. Zaslutilo je na uplitanje nečistih sila. Muškarci zato uzeše da oštrem ko je šta imao: kose, srpove, mačeve, i krsteći se po nekoliko puta, združeni odred pođe u potragu za nestalom djecom. Ništa, međutim, nisu našli. A blizu dvora sluge su predvečer pronašle u šumi dječije tijelo obješeno visoko na drvetu i prolomio se užasan krik – svi su po sukненоj košulji prepoznali proljetos preminulog Zelenog dječaka. Sada je od njega slabo šta ostalo, ptice su svoj posao već odradile.

Iz naselja je nestalo sve što je svježije i mlado – i budućnost je nestala. Šuma oko Hajdamowicza je postala bedem, poput vojske najsilnijeg kraljevstva na cijeloj Zemlji, i njegovi poklisari kao da su upravo proglasili povlačenje. Kuda? U posljednji, beskrajno veliki krug svijeta, tamo gdje lišće ne baca sjenu, gdje je svjetlost mrena, u tamnu, kao mrak vječnu sjen.

Čekao sam mladog Ryczywolskog još tri dana, na kraju sam mu čak ostavio pismo: “Ako se vratiš, kod mene dođi, gdje god ja bio.” I kad su ta tri dana prošla, svi smo u Hajdamowiczima razumjeli da mlade tražimo uzalud, da su otišli u mjesečev svijet. Zaplakao sam kad su kraljeva kola krenula, ali ne zbog bola u nozi, već zbog bure u grudima. Napuštao sam taj posljednji krug svijeta, njegove pogane vlažne obode, njegovu nigdje nezapisanu bol, njegove rasute, neizvjesne horizonte, iza kojih je već samo jedno Veliko

Ništa. I išao sam natrag u centar – onamo gdje se svemu opet rađa smisao i gdje sve će opet biti cijelost. I evo, zapisujem to što sam na tim obodima vidio, pošteno, sve kako je i bilo – ni šturo ni opširno. I računam da će mi Čitalac pomoći da shvatim šta se tada tamo zbilo i kako to (i dalje je nedokučivo) da nas obodi svijeta osuđuju na svoju zagonetku i ostajemo spram njih bespomoćni, za sva vremena.